

A bálványosváraljai falukutatás

A historikus, aki forradalmi változások tanúja és részese, idővel rádöbben arra is, hogy a múlt mennyire a máig ér el, milyen erővel hat a jelenben. Van olyan eleme a régi struktúrának, amit napjainkig sem sikerült elpusztítanunk, pedig szükséges az elmúlása, s van olyan, amire ráépítünk, ami könnyíti, gyorsítja fejlődésünket. A folyamatosságnak, a hagyomány meghatározó erejének hatását egyes tudományágak fejlődésmenetében is nyomon követhetjük. Múltbeli áldozatos, szívós vizsgálódások eredménye és példája hat serkentőleg fiatalokra, s a régivel való perlekedés, a fel-felparázsló vita után lendül előre új utakon a kutatás. Mindezt nálunk talán leginkább a szociológia tudománya példázza.

A hazai ilyen vonatkozású hagyományokat felmérő Bădina* ír arról a hatásról, amit a Gusti-iskola a magyar nyelvű tudományosságban is kiváltott. A könyvében felsorakoztatott nevek és idézetek mellé kívánczik Erdei Ferenc neve s néhány sora is. Ő írja, hogy a magyar falukutatók sokat tanultak Gusti professzor valóban impozáns szociográfiai munkájából (*Magyar falu*, 1940. 233). Arra szintén utal, hogy a legrészletesebb és legmódszeresebb magyar falukutató munka, Kemse szociográfiája igyekezett érvényesíteni a bukaresti szociológiai iskola módszerét. Ezt különben a monográfia szerzői is említik (*Elsüllyedt falu a Dunántúlon*, 1936. 9). A „Szegedi Fiatalok-csoportra gyakorolt hatásról Ortutay Gyula írja: „... csak tisztelettel emlékezhetünk meg Gusti és iskolája munkájáról, finom társadalmi analíziseikről, metódusukról, a nagy és értékes anyagról s arról a társadalmi és nemzeti örörről, amit ez a kutatás jelent” (*Magyar népismeret*, 1937. 33—34).

Jólesően állapíthatjuk meg, hogy a szellemi értékek nemzetközi csereforgalmában a két világháború közötti időszakban a romániai magyar tollforgatók betöltötték közvetítő hivatásukat. A *Korunkban* például mind a román, mind a magyar nyelvű konkrét szociológiai kutatásokról jelentek meg marxista fogantatású értékelések, bírálatok. Ilyen természetű tanulmány Bányai Imre: *A D. Gusti-féle román szociológiai iskola* (1936. 484) és Gáll Ernő: *A romániai társadalmi munkaszolgálat* (1939. 224).

Az *Erdélyi Fiatalok* a harmincas évek elején nyomon követi Gusti professzor idevágó tevékenységét és hírt ad a bukaresti szociológiai katedra falutalumniáiról. 1935-ben megjelenik a Gusti-iskola módszeres ismertetése is (Venczel József: *A falumunka és az erdélyi falumunka mozgalom. Erdélyi Tudományos Füzetek*, 78); a fölvetett kérdésekre a Gusti szerkesztette *Sociologia românească*-ban Octavian Neamțu *Drumul spre sate a tineretului maghiar din Ardeal* (1936. I. 2) címmel reflektál. Az említett folyóiratban *Note asupra încercărilor de cercetare a satelor maghiare* cím alatt jelenik meg (1936. I. 6) kritikai szemle a magyar falutalumniákról, összevetve azokat a Gusti-iskola eredményeivel. Néhány év múlva Markos András tanulmánya (*A monografikus szociológia. Társadalomtudomány*, 1942. 4—5) kimerítő összefoglalást ad a bukaresti szociológiai iskoláról. Mindennek a hasznát Octavian Neamțu már 1936-ban így jelölte meg: Gusti professzor szociológiai gondolkodási rendszerének és a monografikus szociológia módszerének behatárolása az erdélyi magyar köztudatba nem járhat mással, mint jó eredményekkel és következményekkel.

* Ovidiu Bădina: *Dimitrie Gusti. Contribuții la cunoașterea operei și activității sale. București, 1965; Cercetarea sociologică concretă. Tradiții românești. 1966.*

Az említett írások, valamint Gáll Ernő könyve (*A romániai polgári szociológia. Kritikai tanulmányok.* 1958) felmentenek az alól a feladat alól, hogy e bevezető sorokban hosszabban időzzünk a hazai magyar nyelvű konkrét szociológiai kutatások történeténél. Csupán arra hívjuk fel a figyelmet, hogy az *Erdélyi Fialok Faluszemináriuma* és *Falu-füzetei* a csíki népmozgalom és az anyagi életviszonyok kutatása, Bábonyi településtörténetének vizsgálata értékelést igényel az alkalmazott csoportos kutatási módszer, valamint a tudományos eredmények folytán. Az Erdélyi Tudományos Intézet is sokat ígérő terveket melengtetett a borsavölgyi társadalmi viszonyok felderítésére vonatkozóan. Az egyéni kezdeményezések jelentősége nem kisebb ezeknél. Többen folytatják a Szabó T. Attila bibliográfiai tanulmányában (*A transylvan magyar társadalom kutatás. Hítel, 1938. 1.*) bemutatott erdélyi társadalomkutató hagyományt. Böződi György könyvének (*Székely bánja*) például elévülhetetlen érdeme, hogy a székely falvakról realista és dinamikus képet fest. Nagy István külvárosi szociográfiáját, a munkásság életviszonyait sajátos módszerrel és írásművészettel bemutató műveit nemcsak az irodalomtörténet tartja számon, hanem úttörő jellegüknél fogva a tudomány is.

A bálványosváraljai kiszállások krónikája

Régi bevált módszer a szellemi életben: felmérni az előzményeket, a megtett utat, mielőtt továbblépnénk. A konkrét szociológiai kutatások reneszánsza idején ez indokolja, hogy a bálványosváraljai kutatásokról is szót ejtsünk.

1941 nyarán 33 kolozsvári főiskolai hallgató vállalkozott a Dés melletti Bálványosváralján szervezett falutanulmányra. Az első, négyhetes kiszállás után Marosi Péter veszi számba a termést (*Falukutatás Bálványosváralján. Hítel, 1940—1941. 3—4*). A kutatás eredménye — írja — mintegy ötezer cédula, az informatív gyűjtés anyaga, hét-nyolcezer népmozgalmi és családtörténeti adat, térképek, fényképfelvételek, néprajzi vázlatok és fonográfhangok. Majd így folytatja: „Most a rendezés és a feldolgozás a feladatunk. A cédulákat csoportosítani kell, a kérdésköröket elválasztani, az összefüggéseket megjelölni s ami a legfontosabb: az anyagrevízió során a hiányokat számba venni, a kétes anyagot elkülöníteni s egyben az objektív gyűjtést előkészíteni”.

A munka el is kezdődött, és megjelent *A falukutatás módszerének vázlata* Venczel József összeállításában (Kolozsvár, 1941). Ez valójában az anyag rendezése során kibontakozó falu-monográfia szerkezetét mutatja be. A gyakorlati munka folytatása nem volt zökkenésmentes. 1941 telén csak néhányan kereshették fel a kutatás tárgyául kiválasztott falut. Elmaradt az 1942 nyarára tervezett kiszállás is. Csak 1943 tavaszán történik újabb jelentős lépés: kilenc közigazdász gyűjti — egyéb adatok mellett — a családok mezőgazdasági üzemi adatait. Majd ugyanazon év nyarán ismét nagyobb csoport: 17 főiskolás és a vezető tanár dolgozik egy hónapon át a monográfia elhanyagoltabb részletein. A végzett munkáról és a további tervekéről, csupán az anyagi életviszonyok kutatását illetően, beszámoló is jelent meg (Imreh István: *Közigazdászok Bálványosváralján. Március.* 1943. november).

1944 januárjában rajzoltak ki utoljára a kolozsvári fiatalok gyűjtőmunkára, de bármennyire gazdag is az anyag, ami birtokukban van, még mindig további kutatásra sarkalló hiányokat vesznek számba és újabb problémák kivizsgálását tartják halaszthatatlannak. Nyomtatásban a váraljai kutatási módszer vázlata és két beszámoló látott napvilágot. (Tárkány Szűcs Ernő közölt ugyan a jogszokásokról né-

hány cikket, ezek azonban egy-egy részletkérdés önálló feldolgozásai. Értékesek, de nem a falumonográfia részei.)

Röviden ennyiben foglalható össze a súlyos, háborús évek során folytatott váraljai kiszállások krónikája.

Célkitűzések és módszerek

A váraljai konkrét szociológiai kutatás valójában a Dimitrie Gusti kidolgozta elvekre és tapasztalatokra épült. A módszerei vázlatból idézzük: „... a társadalmi valóság egészének a megragadását tűztük ki célul; — nem részletkérdések tisztázására, a priori tételek bizonyítására törekedtünk, hanem az adott *társadalmi egység*, Bálványosváralja, életmegnyilvánulásainak és társadalmi jelenségeinek a rögzítésére, mégpedig annak tudatában, hogy *a társadalom életében nincs egyetlen jelenség, egyetlen életmegnyilvánulás sem, amely elszigetelt, önállóan működő és önmagában magyarázható volna.*”

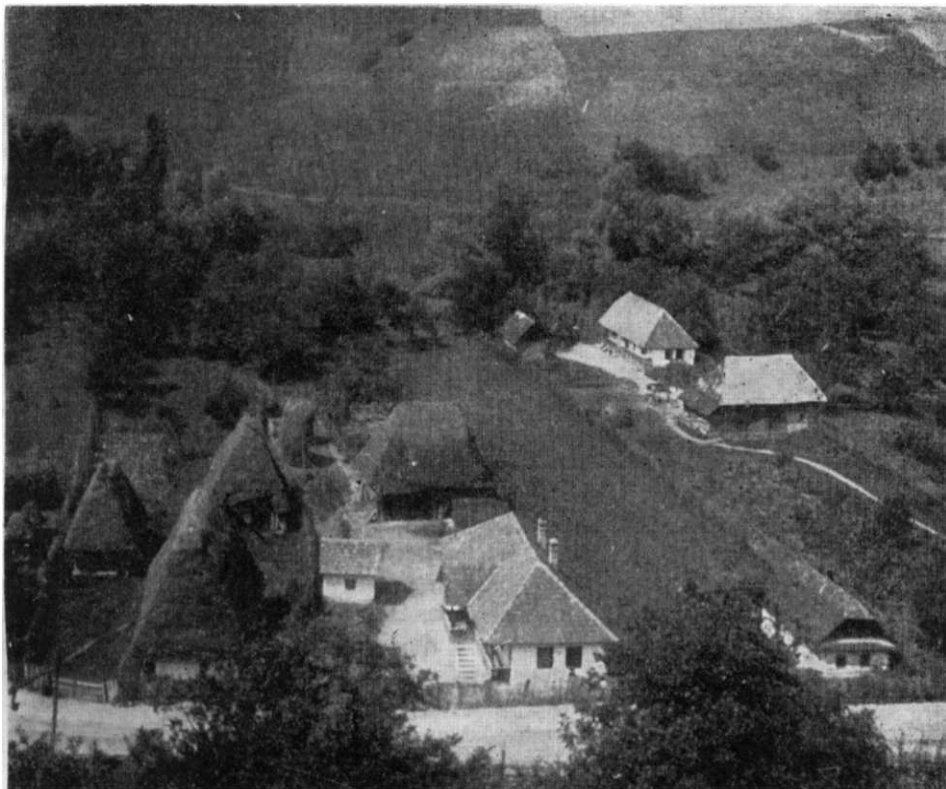
E szerint az elvi megalapozás szerint a falu a társadalom egészében önálló jellegű egység. S ez a felfogás szociológiailag nyilván atomizált társadalomszemléletet tételez fel. E látásmód téves voltát Gáll, Bädina s mások már feltárták. A váraljai kísérlet kapcsán is meg kell állapítanunk, hogy a kutatók előtt a társadalmi alakulatot alapvetően meghatározó osztályszerkezet és ennek determináns szerepe sokáig eltakart és mindvégig bizonytalan maradt. A kutatás rendjén alkalmazott realista módszer azonban végül is rést ütött ezen a szemléleti módon. A szegényparaszt kategóriája nemcsak feltűnt, de előtérbe is került, és röviddel az általános viszonyok számbavétele után nyilvánvalóvá váltak az osztályellentétek. Természetesen, a szembeötlő, sőt rögzített valóság értelmezése — szociológiailag jól megmagyarázható — nehézségekbe ütközött.

A módszerben nagy szerepet játszó szociológiai paralelizmus törvénye nem mutatkozott — mert nem is mutatkozhatott — kielégítőnek. A jelenségeknek összefüggésükben és kölcsönös feltételezettségükben való elemzése — amit a dialektikus materialista szemlélet is követel — kiindulásnak nem volt helytelen. Azonban a szociológiai paralelizmus Gusti kidolgozta törvénye a bálványosváraljai kutatók tudatában is téves konklúziókhöz vezethetett. Ez ugyanis párhuzamosságot jelentett egyrészt a természeti és társadalmi kerettényezők, másrészt az alkotó és szabályozó, végül a kerettényezők és társadalmi jelenségek között; párhuzamosságot, ami nem jelent alárendeltséget: „Egyik a másikra vissza nem vezethető, nincs okozati összefüggés közöttük”, „egymásnak kölcsönös és lényeges feltételeit” hordozzák magukban. Ez a szociológiai álláspont elsősorban az anyagi életviszonyok alapvetően meghatározó szerepének háttérbe szorítását jelenti.

A paralelizmus feltételezettségéből származó nehézségekkel szükségképpen kerülnek szembe a szerves belső kapcsolatokat, összefüggésszereket feltáró falukutatók, amikor oksági összefüggéseket, a jelenségek kölcsönös, de mégis hierarchikusan jelentkező viszonyait elemzik. Az életfeltételek vizsgálata akarva, nem akarva központi problémává lesz. Vizsgáltniok kell a termelőeszközökhöz való viszonyt, és eljutnak a termelési viszonyok meghatározó szerepének érzékeléséig. Természetesen az atomizált látásmód akadályozta a kutatókat abban, hogy az előttük eléggé éles körvonalakban kibontakozó társadalmi válság megoldását a társadalmi viszonyok forradalmi megváltoztatásában lássák.

Módszertani szempontból a váraljai kísérleteknél megfigyelhető a kerettényezők és az életmegnyilvánulások elkülönítésében feltétlenül jelentkező mesterkélttség elkerülésére irányuló szándék. A módszerei vázlat ezt így fogalmazza meg: „Az anyag-

gyűjtésben és csoportosításban nem ragaszkodtunk merev kategóriákhoz: a társadalmi és természeti vagy a történeti és lélektani tényezők, a »keretek« és életmegnyilvánulások egymástól el nem választhatók, minden részletkérdés külön monografikus probléma, amely csak akkor lesz érthetővé, ha a vizsgált jelenség, folyamat, életmegnyilvánulás valóságát szétágazó ok és okozati körével együtt vizsgáljuk és rögzítjük.”

Árnyék és fény Bálványosváralján

Ugyancsak jóhiszeműség nyilatkozik meg abban, hogy nem előre felállított a priori tételekhez gyűjtöttek bizonyító anyagot. Teljesen kiiktatták a kérdőív használatát, éppen azért, hogy a már megfogalmazott kérdés se a kutatót, se az adat-szolgáltatót ne befolyásolja. A társadalmi valóság spontán erejére bízták, hogy a gyűjtési folyamat rendjén felszínre dobja a társadalom struktúráját és lényeges összefüggéseit meghatározó tényeket és tényezőket. Beszélni hagyták a falut, és a kutatók sokféle érzékenységgel tudtak reagálni a valóság hangjaira. Nem előre meghatározott utasításrendszer szerint folyt a munka, és a főbb kérdésköröket, azok kapcsolatrendszerét s a további kutatás irányát is az első kiszálláson gyűjtött anyag rendezése után jelölték meg.

Vitatni lehet, hogy modell nélkül, kutatási hipotézis híjával lehet-e eredményes a társadalomvizsgálat, valamint kétséges, hogy a kérdőív hiánya kiküszöbölhette-e a kutatók tudatában benne rejlő apriorizmust. Nem vitatható azonban az objektivitásra törekvés tiszta szándéka.

Alapelveként tisztelték a kutatók azt is, hogy: „a bálványosváraljaihoz hasonló

népes munkaközösség tagjai nem merülhetnek el a nekik kiosztott vagy az általuk választott kérdéskör egyoldalú vizsgálatában, hanem állandóan, lépésről lépésre ismerniük kell a kutatás egész anyagát, mert az együttes társadalomvizsgálatban résztvevő nemcsak részletfeladatokat old meg — a vezetőre bízván az összefüggések szemeltartását —, hanem mindig az egész feladatot látja maga előtt...” Ezt a célt szolgálták a kezdetben minden második napon sorra kerülő esti megbeszélések és viták, amelyek a további kiszállások során mindennaposá, egyben mind hasznosabbá és élményszerűbbé váltak.

Még csak annyit, hogy a „falukutatás”, a „mélyfúrás” mind több olyan problémát vetett fel, amelyet a falu közigazgatásilag meghatározott kereteiben nem lehetett megoldani. Décse határa például Bálványosváralja felé tágult, a váraljaiak viszont Bátony felé törtek előre, ott volt a város vonzása, a piac, ami a falut távoli helységekkel kapcsolta össze, és sok más jelenség, amelyek oda vezettek, hogy a bálványosváraljai csoportban a táj kutatás terve érlelődött: a kutatás kiszélesítése egy nagyobb térségre, aminek természetesen módszertani feltétele lett volna a vizsgálandó problémák korlátozása a leglényegesebb kérdéskörökre.

Tallózás a váraljai anyagban

Természetesen arra nem vállalkozhatom, hogy a közel 25 éve archívumba került váraljai információk, az akkori helyzetet és viszonyokat jellemző referátumok, a társadalom anyagi alapjait és szellemi értékeit nyomonközlő közlések minden részletéről, a fölvetett problémák szétágazó változatairól számot adhassak; minden ilyen próbálkozás felületes vázlat maradna.

A visszaemlékezés már csak azért is szegényessé lesz egy ilyen összefoglalásban, mert szóban nem érzékelhető az atmoszféra, amelyben az adatszolgáltató nyilatkozik és a vele társalgó kutató tudatában a szóban forgó ügy, viszony, életkérdés megértéssé érlelődik. Ehhez a légkörhöz természetesen hozzátartozik a környezet és az alkalmak „néprajzi” jellege is, és voltak szociográfiai, amelyek alig tudtak ellenállni a néprajzi érdekesség bővületének. A társadalom teljesebb megértésére vállalkozó élménye azonban még sok más tény, hatás, felismerés, döbbenet elemeiből tevődik össze. Ezt talán a következőkben némiképp szemléltetni lehet, a minden életmegnyilvánulást meghatározó, *alapvető társadalmi viszony* néhány vetületében. Az akkortájt sokat hallott ének is azt mondja:

*Hej, addig iszom, míg a fogam kiázik,
Fogam helyén szőlőgyökér virágozik,
Szőlőgyökér, de savanyú a leve,
Hej, de bajos a szegény ember élete.*

*

*Dúdolok, de nem kedvemből,
Bánat hozza ki szívemből,
Bánat, bánat, sűrű bánat,
Szívemet de gyakran járod.*

*

*Rakott szekér, hat ökör előtte,
Barna kislány ül a tetejébe,
A szememet rá se merem vetni,
Szegény vagyok, nem szabad szeretni.*

Gazdag — szegény.* „Aki nem dolgozik, ne is egyék — én mindig azt mondom.” — „Az isten annak adja a földet, aki nem dolgozza meg. Egy részének igen sok van, a másíknak nincs.” — „Sötétől sötétig dolgozik a szegény ember és még sem tud megélni.” — „A sok dologtól úgy ki vagyunk merülve, enni sem tudunk.” — „A múlt nyáron úgy hulltak az emberek az éhségtől. Volt, ahol hétig csak lórét láttak s dolgozni azt kellett.” — „Húst nem eszünk, majorságot nem vágunk, a disznót eladjuk.” — „Bár belénk állna a kolera, hogy így bánna el a faluval. Hát jobb is nem élni, mint szegény embernek lenni.” — „Mit sír a gazda? Mindent készen kap.” — „A gazdának még tán a pokolban is jól van dolga. Ott is úr.” — „A gazdák kivennék a szegények lelkét is.”

(Szegény a falu. A feudalizmus idején a gróf Kornis családé a legtöbb jobbágy. 1848 után örmény kereskedők, bevándorolt bérlők kezére került a föld. A népszám egyre nő. Az első összeírás 1720—21-ben még csak 31 családot s 251 köblös szántóhatárt tart nyilván. 1930-ban 1692 a lelkek száma. Az első világháború utáni föld-reform idején tizenhét birtok haladja meg az 50 holdat. 1943-ban a lakosság száma 1873. Sok a gyerek, oszlik a föld, s kialakul egy széles szegényparaszti réteg. Közük és a „gazdák” között, köztük és a polgári „úri világ” között egyre mélyül az el-lentét.)

Úr és paraszt. „A pór népnek nincsen igaza, akárhogy gyötrődik, mindenütt lenyomják.” — „Tudom én: az urak azt mondják, hogy á, buta paraszt, tudom én a rajzot, tudom.” — „Az urak is olyanok, amíg nem érik el a lovat, macsi-macsi, ha felül reá, akkor szorítja a száját és sarkantyúzza.” — „A marhát elszedik, a gabonát elszedik. Eddig marhát neveltünk, gyümölcsöt adtunk el, most már a hernyó pusztítja két éve azt is. Én többet se nem vetek, se nem aratok. Elmegyünk mind úrnak. Nézze meg a kezem, ha sóba teszi, ha földbe teszi, akkor sem romlik már el. Dolgoztunk mi annyit, de el kell mennem innen.” — „A sok népnek is akad egy vezetője egyszer, s csak ez kell, hogy valaki kiálljon s vezesse, menne mindenki utána. S a lázadást most nem bírják el az urak. Kilencven ellen hogy álljon ellen — tíz.”

(1943 nyarán állatbeszolgáltatás volt a faluban. Rendkívüli a feszültség. „Én nem hajtom be a tehenemet. Vegyék elő a fegyvert, löjjenek agyon, akkor sem.” De később, amikor a csendőrök megjelentek, a lehangosabbak is alázatossá váltak, megtörték és engedelmeskedtek. En olyan — valamikor szabad — székely faluból érkeztem, ahol néhány nappal azelőtt az erdőből fejsze, mint argumentum, a falu széléről visszatérésre készítette a „felsőbbiséget”. Az itteni másféle magatartás eredői problémává váltak. Nyilván vizsgálni kellett a jobbágyi múlt meghatározó szerepét is. Valóban, az „úrdolgas” világra való emlékezés döbbenetesen éles képet vetített elénk. Fel kellett figyelniük az összefüggésre, ami a nemzedékekkel előbb már megszűnt jobbágyi múltra való eleven emlékezés és a jelenben a felsőbbiség előtt meghajló jobbágyi alázat között fennáll. Látnunk kellett — miként ma fogalmaznánk —, hogy itt nemcsak tőkés, hanem tőkés-földesúri volt még a világ.)

Kölcsön — napszám — részesség. (Már az első kiszállás nyomán készült beszámolóban azt olvashatjuk: „Megállapítottuk, hogy a napszám nemcsak a munkabér formája, hanem valóságos valuta, amelynek árfolyama a különböző tényezők hatására törvényszerű változásokat szenved, s egyben a munkaerő-uzsora jelentékeny kifejlesztő eszköze”.)

* Az idézetek a bálványosváraljai anyag archívumából valók. A cédulákon szerepel a név, az életkor, a lakhely, a gyűjtő neve és így tovább. A pontos utalásoktól azonban módszertani megfontolásokból el kell tekinteniünk.

„Régen esztendő számra adtak hitelbe. Így az adósságok felgyűltek. Bizony megelőzte a szekér a lovakat.” — „Karácsonykor meg már az ember kölcsönkért. A gazda egy vékáért 3—4 napszámot kér. Kinek, hogy a lelke. S még magának is rakja le az ember a sok napszámot”. — „Egy véka búza után öt kupa a kamat, ha télen kérte. Két vékáért félvéka. Málénál is ugyanannyi.” — „Két karó góré (panusza) egy napi szántást ér.” — „Hét kupa tej — egy napszám.” — „A fát pénzért hozzák be. Egyszer lejön. Három óra. És te teszel három és fél napszámot.” — „Egy nap szántásért tavasszal 5—6 napszám kapálás jár nyáron.” — „Tejet, zsírt, olajat is szoktak kapni napszámért. Egy mázsa krumpliért hét napszámot tettünk.” — „Akinél nincs marhája, az harmadába dolgozik. Ha egy kicsi marhája van, már felibe dolgozhatik; kap. Ha csak egy marhája van, komába fog másikat is.” — „Uzsora árat adnak a földért a gazdák és a végén csak a szegény néppel dolgoztatják harmadába, felibe.” — „A részeseknek csak a rossz, válykos földeket adják részibe a gazdák.” — „Aki harmadába dolgoznak, úgy lehet érteni teljesen, mint a gályarabokat. Mintha teljesen úrdógások lennének, mint a régiek. Két napot dolgozok a gazdának, egyet magamnak s fenn kell tartsak öt tagú családot.”

(A sok száz hasonló nyilatkozat már a kutatás kezdetén igazolta, hogy Bálványosváralján a Lenin jellemezte „ledolgozási rendszer” késői változata áll fenn, a termelési viszonyok olyan formái, amelyek történetileg szükségképpen a feudalizmusból a tőkés rendszerre való áttérés idején jelentkeznek. E termelési viszonyok egész bonyolult tipológiája rajzolódott ki a kutatások rendjén, s a gazdasági kérdések, valamint a különböző gazdasági helyzetben levők egymás közti kapcsolatainak tüzetesebb vizsgálata ezért vált halaszthatatlanná.

A termelési eszközök felhasználásának, a társadalmi viszonyoknak a szövevénye táblázatainkon negyvenkét változatban szerepel. Az üzemi felvételek tanúsága szerint 145 család dolgozik részibe s 32 ad földet felibe, harmadába. 99 család nem vesz és nem ad részibe földet. Sok viszont közöttük az 1—5 holdas, aki állatot, eszközt, takarmányt munkával fizet, és még napszámba is jár, hogy élni tudjon. Agrárkapitalista viszonyok ezek, csak éppen elmaradottak, a kizsákmányolásnak nagyobb teret nyitók.)

A lehetőségek

A Románia Szocialista Köztársaság Akadémiája kolozsvári fiókja Történeti Intézetének Levéltárában két polcon dobozok sorakoznak: a váraljai anyag archívuma. Érdemes-e ezt az adattömeget számításba venni eljövendő szociográfiai kutatások tervezése során, vagy maradjon néhány néprajzos tájékozódásának forrás-helye? A szociológiáról vitázók már szóltak hasonló problémákról, s úgy vélték, szükséges mind a már nyomtatásban megjelent, mind a feldolgozatlan anyag munkabevétele. Az elmúlt negyedszázadban falvainkban végbement változás egyik fontos kérdésköre a konkrét szociológiai vizsgálatoknak. Hogyan is lehetne lemondani az *összehasonlító*, folyamatokat feltáró kutatás ilyen kedvező lehetőségéről?

Bálványosváralja kutatói, a második világháború éveiben vizsgálták és rögzítették egy elmaradott erdélyi falu gazdasági és társadalmi viszonyait. Kiemelkedett-e a szegénységből ez a falusi társadalom? Hogyan született meg ismeretes, dicséretes emlegetett mai szövetkezeti gazdasága? Hogyan változott meg az emberek tudata? Hogyan vélekednek ma a múlttól és hogyan napjainkról? Ilyen és ehhez hasonló kérdésekre, a múlt jobb ismeretében — úgy véljük — helyesebb választ adhatna a konkrét szociológiai vizsgálatok mai kutatója. Hiszen itt nemcsak a gazdasági fejlődést lehet a múlt és jelen viszonylatában szembevetni, hanem a pa-

raszti tudattartalmak változásait is. Három társadalmi rendszerről szerezhethet nyilatkozatot a kutató. A feudalizmusról a kapitalizmus idején és a szocializmusban, a kapitalizmusról a tőkés világban és napjainkban, és a szocializmusról annak építése rendjén. A gondolatot felvetni kötelességünk, mérlegelni és határozni a szociológusok gondja és felelőssége.

*

Nehéz a historikusnak önmaga és nemzedéke ifjúkoráról vallani. Vallani és vállalni. Nehéz negyedszázad múltán hűvös tárgyilagossággal krónikába foglalni azt, ami fiatal szívekben eleven hit volt, s lelkesedés. Hit abban, hogy küzdenünk kell a társadalmi igazságért, hogy szép a feladat, tenni a szegénységben, elmaradottságban megrekedt parasztságért. Nehéz — riadozva pátosztalan fiaink ítéletétől — leírni: úgy éreztük, teljes az életünk, mert nem magunkért, hanem „miérettünk” dolgozunk; hallottuk a szolgálat hívását, átértük a másokért cselekvés örömét.

A kezdetről szólottunk, arról az időszakról, amikor a néppel való azonosulás szenvedélye először lopta be magát idegeinkbe, hogy aztán vérükké váljon. Tévelygéseinkről, az eszmék harcában való botladozásainkról is sokat kellene még mondanunk ahhoz, hogy érthetővé váljék: a szabad élet ízét ízlelgető „falukutató” fiatalok java része hogyan lendült bele végül is az új életforma, a szocializmus építésébe. Többségükben tisztán, mert a szociografizáló útkeresés nemcsak megmentette őket a fasiszta tébolytól, hanem antifasisztává is kovácsolta. Ezért jogos a büszkeség érzése s az igény arra, hogy legyen a munkának folytatása.